

Dr hab. Justyna Dobrołowicz prof. UJK
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Wydział Pedagogiki i Psychologii
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Kielce 15.11.2023

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Teresy Szymik
Doskonalenie zawodowe nauczycieli a zmiany edukacyjne w polskim systemie oświaty
wprowadzone reformą 1 września 2017 roku
przygotowanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Anny Szafrąńskiej, prof. UŚ.

Z prawdziwą przyjemnością i dużym zainteresowaniem zapoznałam się z dysertacją doktorską Pani Teresy Szymik. Temat podjęty przez Doktorantkę trafnie odnosi się do trwającej obecnie debaty na temat wykonywania zawodu nauczyciela w nieustannie zmieniającym się świecie. Poglębia się przepaść między szkołą a codziennym życiem uczniów, a dalsze ignorowanie przez system edukacji głębokich zmian otaczającego świata, jedynie utrwała skansenowy charakter szkoły i czyni z niej instytucję coraz bardziej niewydolną i niepotrzebną. Jednocześnie zgodnym chórem przyznaje się, że to przede wszystkim od kompetencji oraz zaangażowania nauczyciela zależą efekty osiągane przez jego uczniów. Na nauczyciela ciąży więc rozliczne i różnorodne obowiązki: przekazywanie uczniom wiedzy, pobudzanie aktywności poznawczej i rozwijanie sił twórczych uczniów, kształtowanie systemu wartości oraz postaw wychowanków, posługiwanie się nowoczesną technologią kształcenia, przygotowanie uczniów do aktywności społecznej i zawodowej, sprawdzanie i ocenianie osiągnięć szkolnych uczniów, przygotowanie wychowanków do uczenia się przez całe życie, kierowanie procesami orientacji szkolnej i zawodowej, wspomaganie uczniów w formułowaniu planów edukacyjnych życiowych, pomoc w organizacji życia społecznego uczniów i właściwego wykorzystywania przez nich czasu wolnego.

By nauczyciel mógł te liczne obowiązki zrealizować, musi – poza gruntownym wykształceniem – posiadać szereg profesjonalnych umiejętności oraz niezbędnych do wykonywania tego zawodu cech osobowościowych. Zespół takich koniecznych kompetencji ciągle się powiększa. Ostatnio najczęściej wymieniane są dwie ich grupy: kompetencje praktyczno-moralne oraz kompetencje techniczne.

Powyższy model uświadamia, że profesja nauczycielska to praca trudna i wymagająca wielu umiejętności, a radykalne zmiany społeczne jeszcze bardziej ją komplikują i stawiają przed pedagogami nowe wyzwania. Trudno wyobrazić sobie dzisiaj pracownika, który wykonując wyuczony zawód, korzysta wyłącznie z wiedzy i umiejętności zdobytych podczas

studiów. Funkcjonowanie zawodowe w nieustannie zmieniającym się świecie, wymaga, od każdego człowieka, ciągłego dokształcania oraz uzupełniania wiedzy i umiejętności. Dotyczy to również zawodu nauczyciela.

Jednocześnie od lat obserwujemy proces zmierzchu czy nawet upadku prestiżu zawodu nauczyciela. Na zjawisko to zwraca uwagę Henryka Kwiatkowska, pisząc o materialnym i prestiżowym zdegradowaniu nauczycieli jako grupy zawodowej. W latach wcześniejszych (do końca lat siedemdziesiątych XX wieku) w dyskursie publicznym obecna była retoryka podkreślająca znaczenie misji, którą nauczyciele pełnią w społeczeństwie¹. Dziś wzrostowi wymagań wobec nauczycieli towarzyszy pogarszanie ich sytuacji zawodowej. Wywołuje to często u osób wykonujących zawód nauczyciela poczucie życiowej porażki.

Formalna struktura pracy

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska liczy 530 stron. Sądzę, że bez szkody dla zrealizowanych badań, można zmniejszyć bardzo rozbudowaną część teoretyczną, która aktualnie liczy 183 strony.

W strukturze pracy wyodrębniono wstęp, osiem głównych rozdziałów i zakończenie. Ponadto zamieszczono liczący 451 pozycji wykaz źródeł bibliograficznych, liczący 70 pozycji wykaz źródeł netnograficznych oraz liczący 90 pozycji wykaz aktów prawnych wykorzystanych do przygotowania rozprawy. W bibliografii zwraca uwagę bogata literatura anglojęzyczna.

Na uwagę zasługuje opracowana przez Doktorantkę propozycja dwudziestu praktycznych rozwiązań, których realizacja uczyni system doskonalenia polskich nauczycieli bardziej efektywnym oraz zamieszczona w Aneksie analiza reformy polskiej polityki oświatowej realizowanej w latach 2017-2022.

W trzech rozdziałach teoretycznych, z których każdy ma trzy podrozdziały, Doktorantka omówiła przesłanki teoriopoznawcze badań nad doskonaleniem zawodowym nauczycieli w kontekście głębokich zmian społecznych. W kolejnym czwartym rozdziale przedstawione zostały metodologiczne podstawy badań własnych, których wyniki omówione zostały w rozdziałach 5, 6, 7 i 8. Pracę doktorską wieńczy zakończenie, w którym Autorka podsumowała przeprowadzone analizy i sformułowała wnioski dotyczące zmiany modelu dokształcania nauczycieli.

1 H. Kwiatkowska, *Tożsamość nauczycieli*, Gdańsk 2005, s. 122.

Ocena teoretycznej zawartości dysertacji

W części teoretycznej Autorka przedstawiła przesłanki teoriopoznawcze studiów i badań nad zmianą społeczną, zwłaszcza jej uszczegółowieniem czyli zmianą edukacyjną. Właśnie w kontekście zmiany edukacyjnej analizie poddano założenia polityki oświatowej państwa, przemiany polskiej oświaty, problemy edukacji ustawicznej i doskonalenia zawodowego nauczycieli.

Rozdział pierwszy *Zmiana i jej konsekwencje w wymiarze indywidualnym, edukacyjnym i społeczno-kulturowym*, podzielony został na trzy podrozdziały. Kolejno w każdym z nich Doktorantka analizuje pojęcie zmiany w wymiarze społecznym, jednostkowym i edukacyjnym. Pojęcie zmiany jest dziś terminem bardzo często używanym do opisu współczesnego świata i funkcjonujących w nim instytucji. Skoro jedyną pewną właściwością współczesnego świata jest ciągła zmiana, wpajanie uczniom zestawu konkretnych umiejętności, uznać trzeba za bezcelowe. Ponieważ nikt nie wie, jak będzie wyglądał świat za trzydzieści lat – nie mówiąc już o dłuższej perspektywie – trudno określić, czego powinniśmy uczyć dzieci, by pomóc im przetrwać i rozwijać się w świecie połowy XXI wieku. Jakie umiejętności będą im potrzebne, aby zdobyć pracę, rozumieć, co się wokół nich dzieje, odnaleźć sens życia.

Drugi rozdział części teoretycznej zatytułowany jest *Polski system oświaty w kontekście wybranych zmian edukacyjnych*. Doktorantka przedstawiła w nim cele i zadania polityki oświatowej państwa oraz problemy zawodu nauczyciela w kontekście zmian edukacyjnych. Konieczne i nieuniknione wydaje się przekierowanie edukacji z dziewiętnastowiecznego myślenia w kategoriach przekazywania informacji – na naukę rozumienia świata. To przekierowanie utrudnia fakt, że tradycyjny model szkoły jest mocno zakorzeniony w świadomości społecznej, i stworzenie dla niego jakiejś alternatywy, nie jest sprawą łatwą. Maria Czerepaniak-Walczak² mówi wręcz o „gramatce szkoły”, która przejawia się w trwałych i odpornych na wpływy zewnętrzne zasadach i strukturach organizujących pracę szkoły. Są one zakorzenione w odległej przeszłości i tak mocno uwewnętrznione, że nie wzbudzają żadnej refleksji ani potrzeby ich uzasadnienia, a co za tym idzie – potrzeby dokonywania zmian.

Trzeci rozdział teoretyczny zatytułowany *Doskonalenie zawodowe – wybrane zagadnienia*, porusza problemy edukacji ustawicznej w kontekście rozwoju zawodowego nauczycieli. Współczesny nauczyciel pracuje w świecie zdominowanym przez media i kulturę wizualną. Pracuje z pokoleniem, które nie odtwarza już postaw i działań swoich rodziców,

² M. Czerepaniak-Walczak, *Kultura szkoły, jej trwanie i zmiana. O sile oddziaływania „gramatyki szkoły”*, „Czas Kultury” 2020

natomiast jest po szyję „zanurzone” w świecie nowoczesnych technologii i nieustannego bycia online. Niejednokrotnie uczniowie dysponują dziś bogatszą i bardziej aktualną wiedzą niż ich nauczyciele. Sytuacja ta jest zupełnie nowa. Do tej pory nauczyciel zawsze był dla ucznia ekspertem i autorytetem. Nie oznacza to oczywiście końca zawodu nauczyciela, na pewno jednak wymaga od pedagogów nieustannego uzupełniania wiedzy i doskonalenia zawodowych umiejętności. Doktorantka omówiła współczesne koncepcje edukacji ustawicznej obecne w międzynarodowych dokumentach. Zwróciła uwagę na rolę autoedukacji będącej fundamentem doskonalenia zawodowego i własnego rozwoju nauczyciela. Znacząca część rozdziału trzeciego została poświęcona omówieniu koncepcji doskonalenia zawodowego. Doktorantka analizuje zawodowy rozwój nauczyciela w kontekście jego doskonalenia i zawodowej kariery. Bardzo ciekawą i istotną częścią trzeciego rozdziału jest przedstawienie współczesnego modelu doskonalenia zawodowego opartego na partnerstwie oraz sieciach współpracy i samokształcenia.

Ocena projektu badań własnych

Podjęty przez Doktorantkę temat dobrze wpisuje się w trwającą obecnie dyskusję nad zawodem nauczyciela i zasadami awansu zawodowego w tej grupie pracowników.

W części opisującej metodykę projektu badawczego Doktorantka jako bazę swoich dociekań naukowych przywołuje paradygmat pozytywistyczny. Jego przyjęcie, pozwoliło zaprojektować model badań ilościowych, których przedmiotem jest proces doskonalenia zawodowego nauczycieli. Te wstępne ustalenia pozwoliły poprawnie sformułować teoretyczno-poznawcze i praktyczno-wdrożeniowe cele prowadzonych badań [s. 191].

Pani Teresa Szymik wyłoniła cztery obszary, w ramach których sformułowała 20 badawczych problemów szczegółowych.

Obszar 1. Założenia polskiej polityki oświatowej w dobie reformy systemu edukacji z 1 września 2017 roku.

Obszar 2. Założenia polskiego systemu doskonalenia zawodowego nauczycieli po wprowadzeniu 1 września 2017 roku reformy systemu edukacji.

Obszar 3. Sytuacja szkoły i sytuacja zawodowa nauczycieli po wprowadzeniu 1 września 2017 roku reformy systemu edukacji.

Obszar 4. Deklaracje nauczycieli na temat podejmowanych działań wobec własnego doskonalenia zawodowego, w kontekście wprowadzonej 1 września 2017 roku reformy systemu edukacji.

Zabieg ten pozwolił uporządkować 20 badawczych problemów szczegółowych, z których aż pięć zostało jeszcze dodatkowo uszczegółowionych. Dotyczy to:

Problemu 2.6. Jakie są założenia prawne dotyczące instytucji zewnętrznych wspierających proces doskonalenia nauczycieli? Z tego problemu badawczego Doktorantka wyłoniła trzy podproblemy.

Problemu 2.7. Jakie są uwarunkowania prawno-organizacyjne doskonalenia zawodowego organizowanego pod kierunkiem szkoły? Z tego problemu badawczego Doktorantka wyłoniła aż pięć podproblemów.

Problemu 4.1. Jaka jest motywacja badanych nauczycieli do podjęcia doskonalenia zawodowego? Z tego problemu badawczego Doktorantka wyłoniła cztery podproblemy.

Problemu 4.2. Jak wprowadzone zmiany w systemie edukacji zmieniły nastawienie badanych nauczycieli do doskonalenia zawodowego? Z tego problemu badawczego Doktorantka wyłoniła dwa podproblemy.

Problemu 4.3. Jakie działania podejmują badani nauczyciele w procesie doskonalenia zawodowego? Z tego problemu badawczego Doktorantka wyłoniła trzy podproblemy.

Kolejnym etapem realizowania pozytywistycznej procedury badawczej, jest sformułowanie badawczych hipotez. Doktorantka słusznie sformułowała tylko jedną hipotezę do problemu 3.2., który ma charakter zależnościowy. W tym przypadku zabieg taki jest w pełni uzasadniony.

Kolejnym krokiem w realizacji badawczej procedury jest wyłonienie zmiennych, i dobór empirycznych wskaźników pozwalających na ich poznanie. Doktorantka poprawnie wyłoniła jedną zmienną niezależną i jedną zmienną zależną oraz 33 zmienne badawcze. Właściwie do zmiennych określone zostały badawcze wskaźniki.

Metodą wybraną do badań jest sondaż diagnostyczny, techniką ankieta, a narzędziem badawczym, stworzony przez Doktorantkę, kwestionariusz ankiety. Zbudowany jest on z 11 pytań zamkniętych i półotwartych opatrzonych kafeterią i 3 pytań otwartych.

W badaniach ankietowych przeprowadzonych na przełomie lat 2017 i 2018 wzięło udział 310 nauczycieli w różnym wieku, mających różny staż pracy, zatrudnionych w różnych typach szkół i mających różny stopień awansu zawodowego. Największe grupy badanych stanowią nauczyciele dyplomowani, nauczyciele zatrudnieni w szkole podstawowej, nauczyciele mający ponad dwudziestoletni staż pracy.

Moje wątpliwości budzi wybrana do badań metoda badawcza. Uważam, że odpowiedź na wszystkie badawcze problemy wymaga wykorzystania dwóch metod badawczych. Pani

Teresa Szymik, poza sondażem, korzystała przecież z omówionej w część metodologicznej pracy metody analizy dokumentów [s. 203]. To właśnie analiza takich dokumentów jak: raporty z badań, dokumenty kontroli zmian w systemie oświaty prowadzonej przez NIK, ustawy i rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej, pozwoliła przygotować rozdziały 5 i 6 recenzowanej dysertacji doktorskiej.

Rozdział 5, zatytułowany Założenia prawne i sposób funkcjonowania systemu doskonalenia zawodowego nauczycieli w Polsce po wprowadzeniu reformy z dniem 1 września 2017 roku, poświęcony został analizie założeń reformy systemu edukacji z 2017 roku i etapów jej wdrażania. Zgadzam się z opinią Doktorantki, która napisała, że była to najgruntowniejsza i najszybciej przeprowadzona zmiana polskiego szkolnictwa od roku 1999, kiedy zostały wprowadzone gimnazja. Interesujące informacje wynikają z analizy wyników kontroli wprowadzonych wówczas zmian w systemie oświaty, przeprowadzonej przez NIK.

W rozdziale 5.2. dużo miejsca zajmuje analiza systemu doskonalenia zawodowego nauczycieli po wprowadzeniu reformy. Doktorantka zwraca uwagę na problem niewystarczającego finansowania doskonalenia zawodowego, i szereg nieprawidłowości w tym zakresie.

W kolejnym rozdziale 5.3 Doktorantka omówiła znaczenie nowego systemu wspomagania jakości pracy szkoły, jako organizacji uczącej się, który tworzą placówki doskonalenia nauczycieli, poradnie psychologiczno-pedagogiczne i biblioteki pedagogiczne.

Rozdział 6 zatytułowany Doskonalenie zawodowe nauczycieli pod kierunkiem szkoły – wybrane uwarunkowania prawno-organizacyjne składa się z trzech podrozdziałów. Na początku Doktorantka przedstawiła ramy teoretyczne omawianych w rozdziale problemów, przywołując szereg badań i opisujących je artykułów. Następnie zwróciła uwagę na szczególną rolę dyrektora szkoły w procesie wewnątrzszkolnego doskonalenia nauczycieli. W tym miejscu przywołała poglądy M. Fullana, który kluczową rolę we wdrażaniu, i utrwalaniu zmian w szkole, przypisuje właśnie jej dyrektorowi. W ostatniej części szóstego rozdziału Doktorantka wskazała, i omówiła proces doskonalenia zawodowego nauczycieli jako kluczowy dla podnoszenia jakości pracy szkoły.

Kolejne dwa rozdziały 7 i 8 poświęcone zostały analizie wyników badań ankietowych przeprowadzonych wśród nauczycieli województwa śląskiego na przełomie lat 2017 i 2018. Dokładne analizy wypowiedzi badanych pozwoliły poznać ich opinie na temat: sposobu wprowadzania reformy; zmian strukturalnych, które wprowadziła reforma: likwidacji gimnazjów, wydłużenia edukacji w szkole podstawowej, w liceum ogólnokształcącym i w

technikum, zmian w systemie kształcenia zawodowego; zmian programowych określonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego i kształcenia zawodowego, koncepcji egzaminów zewnętrznych, kanonie lektur szkolnych, programie przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie, organizowania edukacji historycznej i patriotycznej, realizowaniu programu wychowawczo-profilaktycznego, zmian sytuacji zawodowej nauczycieli w zakresie organizacji pracy, komfortu pracy, atmosfery w pracy, sytuacji finansowej nauczycieli.

Wszystkie analizy przedstawione zostały na czytelnych wykresach. Doktorantka zwróciła uwagę na te wyniki badań, które ją zaskoczyły i wzbudziły sporo kontrowersji.

Ostatni rozdział recenzowanej dysertacji dotyczy analizy deklaracji badanych nauczycieli w sprawie podejmowanych przez nich działań w zakresie doskonalenia zawodowego. Doktorantkę interesowało zaangażowanie badanych w proces doskonalenia zawodowego oraz ich motywacja do podejmowania działań w tym zakresie. Z przeprowadzonych badań wynika, że większość badanych uznaje czynnik motywacji wewnętrznej określony jako satysfakcja z pracy za czynnik mocno motywujący do doskonalenia zawodowego. Czynnikiem podobnie działającym jest uznanie ze strony współpracowników i ze strony bezpośredniego przełożonego czyli dyrektora szkoły, akceptacja działań nauczyciela przez rodziców i uczniów oraz współpraca z ciekawymi ludźmi.

Kolejnym krokiem postępowania badawczego było ustalenie jakie czynniki motywacji zewnętrznej są szczególnie ważne dla nauczycieli podejmujących wysiłek doskonalenia zawodowego. Dużą wartość motywacyjną mają: chęć otrzymania dodatku motywacyjnego, chęć otrzymania nagrody pieniężnej, perspektywa awansu zawodowego, perspektywa utraty pracy.

Badani zostali też poproszeni o wskazanie działań jakie podejmują w procesie doskonalenia zawodowego. Najpopularniejszymi formami doskonalenia zawodowego wśród badanych nauczycieli są warsztaty, kursy doskonalące oraz studia podyplomowe. Prawie wszyscy badani nauczyciele bardzo wysoko ocenili zarówno własne zaangażowanie w proces doskonalenia zawodowego jak i zaangażowanie dyrektora szkoły w proces motywowania nauczycieli do takich działań.

Podsumowując przeprowadzone badania, Doktorantka sformułowała propozycję dwudziestu praktycznych rozwiązań, które poprawiłyby funkcjonalność systemu doskonalenia nauczycieli. Formułując swoje wnioski kierowała się wynikami przeprowadzonych badań, obserwacją, rozmowami z nauczycielami oraz dyrektorami szkół a także własnymi doświadczeniami zawodowymi. Zamieszczona na końcu dysertacji, licząca ponad 400 pozycji, bibliografia jednoznacznie świadczy, że Autorka dotarła do najważniejszych pozycji

naukowych z zakresu analizowanych zagadnień. Chciałam zwrócić uwagę na drobny błąd, który pojawił się w pracy. Na stronie 504 wystąpił błąd w alfabetycznym porządkowaniu pozycji bibliograficznych.

Konkluzja

W podsumowaniu recenzji podkreślam, że wysoko oceniam wartość rozprawy. Wszystkie jej części: teoretyczna, metodologiczna i empiryczna, świadczą o dobrym przygotowaniu do samodzielnego planowania i prowadzenia badań naukowych. Doktorantce, podobnie jak wielu innym osobom, brakuje natomiast, ważnej dziś, umiejętności selekcjonowania informacji. Zalew informacji, którego wszyscy doświadczamy, wymaga umiejętności radzenia sobie z nim. W związku z tym Umberto Eco postuluje, by podstawowym przedmiotem w szkole były dziś lekcje selekcjonowania informacji. [*Pape Satan aleppe. Kroniki płynnego społeczeństwa*, Poznań 2017, s. 99]. Posiadanie umiejętności selekcjonowania informacji, pozwoliłoby Doktorantce zmniejszyć objętości dysertacji, która liczy obecnie aż 530 stron.

Stwierdzam, że recenzowana dysertacja doktorska mgr Teresy Szymik pt. *Doskonalenie zawodowe nauczycieli a zmiany edukacyjne w polskim systemie oświaty wprowadzone reformą 1 września 2017 roku*, przygotowana pod kierunkiem naukowym dr hab. Anny Szafrąńskiej prof. UŚ spełnia wszystkie wymagania stawiane rozprawom doktorskim przewidziane w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2022 r., poz. 574 ze zm.) a więc prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki w dyscyplinie pedagogika, wskazuje na umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej i w sposób oryginalny rozwiązuje problem naukowy. Wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Justyna Dobrotowicz